

Барабаш А.Г.,

кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри цивільного,
господарського права та процесу
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Пророченко В.В.,

студент групи КПр-162
Національного університету «Чернігівська політехніка»

АВТОНОМІЯ ВОЛІ ЯК ГАЛУЗЕВИЙ ПРИНЦИП МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Для сучасного етапу розвитку науки міжнародного приватного права (далі – МПрП) характерний підвищений інтерес до вивчення її практичних, часто досить вузьких питань. При цьому розгляду базових теоретичних аспектів МПрП не завжди приділяється належна увага.

Одним із таких основоположних питань, які потребують детального вивчення, є дослідження галузевих принципів МПрП. Необхідно відзначити, що вказані питання не отримали достатнього висвітлення ні у вітчизняній, ні в зарубіжній літературі. При цьому галузеві принципи МПрП – надзвичайно важливий елемент теоретичного фундаменту цієї галузі права (поряд з предметом і методом). Саме тому повна характеристика МПрП як самостійної галузі в системі правової науки обов'язково повинна включати принципи, на яких вона базується. Одним із таких принципів є автономія волі.

Вивченням різних аспектів, пов'язаних із принципами МПрП займалися такі вчені як О.І. Абдулін, Л.П. Ануфрієва, В.І. Кисіль, С.Б. Крилов, Л.О. Лунц, І.М. Макаров, О.М. Макаров, І.С. Перетерський, А.Г. Покачалова, О.М. Толочко та інші. При цьому різні вчені розглядали особливості відповідних принципів по-різному, акцентуючи увагу на одних особливостях та залишаючи поза увагою інші.

Слід зазначити, що жодна галузь права, наскільки б детально не була розроблена її нормативно-правова база, не захищена від появи прогалів у правовому регулюванні. Безумовно, правова база МПрП у різних країнах постійно вдосконалюється, як за рахунок прийняття міжнародних договорів, що встановлюють загальні правила регулювання приватноправових відносин громадян і юридичних осіб різних держав, так і за рахунок прийняття відповідних законів у даній сфері на національному рівні. Однак, незважаючи на безумовні успіхи, залишається чимало проблемних питань, щодо яких законодавство держав далеке від досконалості. Крім того, сам по собі колізійний спосіб вирішення спірних питань у низці випадків не передбачає встановлення виключно жорстких правил. Тому досить часто доводиться звертатися до більш гнучких правових схем.

Слід зазначити, що для визнання конкретного положення правовим принципом воно не обов'язково має бути закріплено законодавчо. Факт відсутності в законі статті, присвяченої принципам конкретної галузі права, не означає, що цих принципів не існує. Принципи можуть бути вироблені доктриною, а вже згодом знайти закріплення у відповідному нормативно-правовому акті. Важливо підкреслити і те, що правові принципи дозволяють сформулювати спрямованість подальшого розвитку законодавчої бази відповідної галузі права, виходячи з існуючого рівня її розвитку і поставлених перед суспільством поточних і перспективних завдань.

Уперше розвинув і обґрунтував теорію автономії волі сторін при вирішенні колізійних питань Ш. Дюмулен (1500-1566 рр.). Він вважав, що до договорів слід застосовувати право, яке мали на увазі сторони. У тому випадку, коли у положеннях договору це право недостатньо виражено, слід звертати увагу на обставини, за яких воля сторін була висловлена. Тобто важливо усвідомлювати те право, що було в думках контрагентів і яке вони мали на увазі, хоча виразно і не назвали. Фактично вчений у питаннях, що залежать від волі сторін допускає вільний аналіз [1, с. 66].

Вітчизняний законодавець визначає дане положення як принцип правового регулювання відносин. Так відповідно до п. 5 ст. 1 ЗУ «Про міжнародне приватне

право» учасники правовідносин з іноземним елементом можуть здійснити вибір права, що підлягає застосуванню до відповідних правовідносин [2].

Однією з найважливіших рис МПрП, що відрізняє його від інших галузей права, є гнучкість правового регулювання. Проявом такої гнучкості є закріплення автономії волі сторін. Так, сторонам приватноправових відносин надається право вибрати правопорядок, на основі якого будуть врегульовані їх приватноправові відносини.

Автономія волі по відношенню до МПрП полягає не в свободі сторін укладати договори, вступати або не вступати в будь-які приватноправові відносини, а в тому, що сторонам приватноправових відносин надається право вибрати правопорядок, на основі якого будуть врегульовані їх приватноправові відносини. Тобто автономія волі – це «закон, обраний сторонами», виражений у латинській формулі «*lex pro voluntate (lex voluntatis)*». Аналогічної можливості для внутрішніх приватноправових відносин Цивільний кодекс України не передбачає. Відповідно до положень п. 6 ст. 5 ЗУ «Про міжнародне приватне право» вибір права не здійснюється, якщо відсутній іноземний елемент у правовідносинах [2].

Слід зазначити, що словосполучення «автономія волі» доцільно використовувати виключно для позначення специфічної для МПрП категорії – колізійного вибору застосовуваного права. У свою чергу, поняття «свобода договору» і «диспозитивність» слід вживати для позначення приватноправових принципів. Лінією розмежування в цьому випадку є правова природа. У міжнародних приватноправових відносинах автономія волі – це категорія колізійного права, в інших випадках мова йде про матеріально-правові категорії.

А.Г. Покачалова наголошує, що автономія волі сторін є загальноновизнаним принципом міжнародного приватного права, який відіграє особливу роль у регулюванні так званих міжнародних забезпечувальних договорів. Автономія волі дозволяє здійснити сторонам договору свою свободу шляхом вибору норм того чи іншого правопорядку. У зв'язку із розвиненістю даного інституту він отримав закріплення як на міжнародному рівні, так і в законодавстві різних держав. Автор вважає, що сучасною тенденцією є відсутність закріплення жорстких критеріїв

щодо визначення автономії волі сторін. У зв'язку зі стрімким розвитком міжнародних приватноправових відносин даний інститут набуває все більшої гнучкості та його межі постійно розширюються [3, с. 101]. З даною думкою важко не погодитись, оскільки автономія волі дійсно визнається законодавством багатьох держав і отримала широке практичне застосування. Це пояснюється тим фактом, що вона є найбільш «гнучкою» колізійною нормою, тому що дозволяє сторонам вільно реалізувати своє волевиявлення. Разом з тим існують певні відмінності в допустимих межах її застосування. В даному випадку мова йде про те, що принцип автономії волі може бути обмеженим, коли вибір права пов'язується з певними критеріями, і необмеженим, коли сторони можуть вибрати будь-яке право для врегулювання правовідносин між ними.

Автономія волі має не факультативний, а імперативний характер при застосуванні права. Імперативний характер автономії волі обумовлений тим фактом, що вона санкціонована внутрішнім правом більшості держав, яке також визначає допустимі межі її дії.

Застосування принципу автономії волі має певні обмеження. У даному випадку йдеться про такі випадки:

- принцип автономії волі суперечить імперативним нормам країни, з якою договір реально пов'язаний;
- наслідки застосування принципу автономії волі суперечать публічному порядку країни суду;
- обране сторонами право завдає шкоди правам та інтересам третіх осіб;
- домовленість сторін не є прямо вираженою і не впливає виразно з умов договору або сукупності обставин справи.

Незважаючи на роль законодавця (санкціонування автономії волі і її меж) і правозастосовувача (з'ясування, чи не перевищені межі автономії волі в конкретному випадку), основний тягар відповідальності за вибір застосовного права лежить на сторонах. Це відрізняє принцип автономії волі від територіального принципу (при якому відповідальність за визначення права несе законодавець) і принципу найбільш тісного зв'язку (при якому відповідальність за визначення права несе правозастосовувач).

Таким чином, незважаючи на очевидний зв'язок принципів автономії волі в МПрП і свободи договору в цивільному праві, принцип автономії волі не є трансформацією приватноправового принципу свободи договору. Принцип автономії волі – це колізійно-правова категорія, в той час як принцип свободи договору – матеріально-правова. Названі принципи також характеризуються різним механізмом і сферою дії. Поняття «автономія волі» слід застосовувати для позначення колізійного вибору застосованого права або автономії волі у вузькому сенсі слова і лише стосовно МПрП. Сфера дії принципу автономії волі сторін продовжує розширюватися і поступово пронизує всю площину приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, що зайвий раз свідчить про його важливу роль як загальногалузевого принципу міжнародного приватного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Kalensky P. Trends of International Private Law / P. Kalensky. Prague: Academia Publishing House of the Czechoslovak Academy of Science. 1974. 47 p.
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. Документ № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (Дата звернення: 19.03.2019).
3. Покачалова А.Г. Автономія волі як основоположний принцип регулювання забезпечення зобов'язань. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2016. Випуск 128. С. 93-104.